

עניני ספרים

א / ספר הביאור על חידושי מהר"ם שיף

ר' מאיר שיף בנו של ר' יעקב שיף חכם גדול וצדיק בן חכם גדול וצדיק, כבר בקטנותו יצא טבעו בעולם ורבים ביקשו תורה מפיו, כי מלאך ה' צבאות היה ורוח אלקים דיבר בו, ולו עשר ידות בנגלה ובנסתר וכל רו לא אגס לו, ואלהיו זכור לטוב נגלה עליו.

כבן שבע עשרה שנה נתמנה דיין וראש ישיבה בקהלה הקדושה פולדא, שהיתה עיר ואם בישראל, מלאה חכמים וסופרים. לאחר קצת שנים מינוהו שם לרב אב בית דין. הרביץ תורה והרחיב גבולו בתלמידים. ודרך לימודו חידש חידושים נפלאים על דרך הפשט. ופעמים כדי לחדר את התלמידים היה מפלפל פלפולים נידנברגרים. ולא נשא פנים בתורה לגאוני דורו ואפילו לגדולי גדולים שקדמו לו. ויש שהוא חולק על דבריהם בלשון קשה. באותן השנים חיבר ספרים הרבה על כל הש"ס ועל ארבעת הטורים וכתב פירושים על התורה וכן חידושים בספרי קבלה. ולא הדפיס בחייו שום ספר מספרי. ונפטר לעולמו בן ל"ו שנה. וכשנפטר קראו עליו. המאיר עיני המחכים לו. כי מאיר שמו ובן שלושים ושש שנה כמנן לו היה בשעת פטירתו.

קודם פטירתו אמר לבתו החסידה והענועה מרת הינלה, אני מת ובני יחידי ר' זנוויל אחיך ימות בלא בנים (גיבא אותו צדיק וידע מה גיבא) וחיבורי הרבים שחיברתי יבואו לידי אחרים. בכך שימי את כתבי בתיבה וסגרי אותה במנעול שלא ימשמש בהם אדם והניחי את התיבה בבית אחד ממשפחתנו הקרוב אלי, עד שיציץ ציץ משרשי שהיא ראוי להם. עשתה מרת הינלה כשם שציווה אביה.

יום אחד בא בחור אחד לפשפש בכתבים ולהעתיק מהם מלין, להליבש עצמו במדים שאינם לפי מדתו. נפלה עליו אימה גדולה וכמעט שיצאה נשמתו. ומאת ה' היתה זאת לבל יקרב איש זר לבלע את הקודש. לאחר שחזרה נפשו של החבור ביקש מחילה מבתו של הגאון זכרונו לברכה.

נסלה מרת היגלה את התיבה עם הכתבים והעמידה אותה בבית אחר. וגם שם היתה בהם יד ונגנב מן הכתבים. נסלה את הנותר מן הכתבים ומסרתם לידי נכדה הרב ר' יחיאל מיכל בנו של הרב ר' וואלף שטרן כ"ץ.

ותנח התיבה עם הכתבים בביתו של ר' יחיאל מיכל בעיר פרנקפורט. פתאום בשנת תע"א יצאה אש ונשרפו כל בתי הקהלה. באה התיבה באש ולא נשתירו מכל כתיבי מהר"ם ש"ף אלא מעט מהרבה חידושיו לחמש מסכתות. גיטין ביצה בבא מציעא כתובות חולין. הם בלבד היו לפליטה מן האש הגדולה. כינס הרב ר' יחיאל מיכל פלישת הכתבים ולא נח ולא שקט עד שהעתיקים. ועמדה לו צדקתו ומצא מישיבים שעזרו לו להביא את הכתבים לבית הדפוס. הגיהם הגהה מדוייקת והדפיסם. ואת המקומות שבלו והרקיבו או נמחקו ציין בשני חצאי לבנה והניח את הדבר למעיין. לאחור יאוש מצא מקצת משאר ספרי זקנו הגאון, חידושים על מסכת שבת ועל מסכת נדה. הפריז עליהם כל מאודו. אשר קיבץ מעודו. להחזיק ידי עושי המלאכה. להניח תוך בתינו ברכה.

אבל חידושי מהר"ם ש"ף רובם סתומים. לפי שהיו שמונים ונגזזים בכתב יד כמאה שנים והרקיבו ונטשטשו ונלקו בחסר. עד שנלאו כל גיבורי התורה ולא מצאו ידיהם. היה הספר מונח בקרן זוית ולא ניתן ליהנות מאודו. עד שקם זקננו הגאון ר' מרדכי מארדוש אב בית דין וראש הישיבה של הקהלה הקדושה פאריצק ועמל וטרח ויגע להגיה את הספר ולבארו ולפרשו ולהסבירו.

וכבר בימי חורפו נתן זקננו לבו לזה. אבל עול הזמן ועול הפרנסה היו מעכבים. ששבעים שנה שימש זקננו ברבנות ותפס ישיבה גדולה. וכל אותו הזמן לא רצה ליהנות ממעות של ציבור. כמו שמובא בנוספות לצמח דוד. וזה הלשון. ר' מרדכי מארדוש רב בק"ק פאריצק גאון גדול בתורה ומלא חכמה ודעת לא נהנה כל ימי מכסף הקהל וחיבר פירוש יקר על ספר מהר"ם ש"ף. ואחרי שרת בקודש את עדתו שבעים שנה עלה השמים בשנת תקע"ז.

מלבד עול הזמן ועול הפרנסה עברו עליו על זקננו הגאון תלאות הרבה. קשה מכולן שיכול בני הזכרים. כיון שראה כך אמר אולי יעשן אף ה' עלי על שנתעצל באותה מצוה. עמד ופינה עצמו לאותו דבר ושם מבטחו בה' שיאמצנו ויחוקנו ויאיר עיני באור תורתו להדריך אותו בנתיב האמת והישר. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. ומחמת כובד המלאכה כל שכן לעת זקנה קרא לידידנו ר' נח מלודמיר מילידי ק"ק קרעמניץ לסייעו בהגהה. ישבו ושקדו על אותן המסכתות שחידש עליהן מהר"ם ש"ף את חידושי. ולמדו רש"י ותוספות ומפרשיהם ומפרשי

מפרשיהם, וברדקו את דברי הגאון והסירו כל שיבוש וביארו את דבריו פעמים בארוכה ופעמים בקצרה כפי הצורך. ומעתה יאותו רבים לאורו, כתלמיד כמורו. ועמדה לו לזקננו זכותו של מהר"ם שי"ף, שביאורו של זקננו היה לו למהר"ם שי"ף לנחת רוח. אתה מוצא כשנידונה כל העיר פאריצק לשריפה היה זקננו הגאון מוטל חולה וכבר נתיאשו הרופאים ממנו, וכשנמלט מבית המוקד נמלט בעירום ובחוסר כל ולא הציל לא ספרים ולא משלטלים ובגדים אבל כתבי מהר"ם שי"ף שהעתיק לו זקננו ניצולו על ידי מסייעו וניצולו עמהם אף מקצת מחידושו שהיו עמו מימי חורפו. מעט מהרבה, ממה שרשמו להם תלמידיו. וזכה והעלה אותם בסוף הספר להיות לו לזכרון אחריו.

ברם זכור לטוב מחותנו השפסר ר' חנינא, שהלוחה לו לזקננו הלוואת חן סך עצום לצרכי הדפוס. יעלה לשמים סיועו וצדקתו תעמוד לעד. ונדפס הביאור עם המהר"ם שי"ף בבית דפוסם של ר' חנינא ושל משותפו בנו הרבני המופלג ר' שלמה בק"ק פאריצק בשנת תק"ע.

והסכימו על הביאור הרבנים המופלגים המאורות הגדולים גאוני הזמן פארי הדור עיני העדה שבמדינת רוסיא ושבמדינת גליציא. הלוא המה מחותנו ר' אריה ליב קצנלפויגן מבריסק דלישא ור' לוי יצחק מברדישוב ור' שלמה בר' אברהם מקוברין ור' יהודה ליב אוירבך מווישנאוויץ ור' אברהם אריה מלויצק ור' מרדכי יפה מהארחוב ור' מאיר מבראד ור' יעקב אורינשטיין מלובוב ור' ישראל בר' שבתי מקוזניץ וזקננו ר' יוסף יוזפא מזאלקווי ור' משלם כוזק צדק מלובוב בעל פתחי נדה וגופי הלכות ור' אברהם חיים בר' גדליה מזלאטשוב. וכולם משבחים ומפארים את מעשה זקננו הגאון שהאיר את העינים בביאורו. משיצא הביאור מיד נתחבב על הלומדים מרוב התועלת שמצאו בו. לא יצאו שמונה שנים עד שהלך הגאון ר' ליבוש הירץ הכהן אב בית דין של ק"ק לאקטש וקנה אצל הירש בשלושים אדומים את זכות הדפסת הביאור והדפיסו עם חידושי מהר"ם שי"ף בשי"ס אוסטרהא בשנת תקע"ה. ומכאן ואילך נדפס הביאור כמה פעמים בכל השס"ז.

ומדי דברי בוקננו זכור אזכור מה ששמעתי פה בעיר הקודש ירושלים זה קרוב לארבעים שנה מפי החסיד הישיש ר' אלטר בן עירי שנתגדל בביתו של אותו צדיק הגאון ר' אברהם דוד מבושטאטש בעל דעת קדושים, וזכה והאריך ימים מאה שנה ויותר ומנוחתו כבוד בהר הזיתים, וזכה להכיר את רוב גדולי ישראל שהיו בילדותו והיה יודע לספר מעשיהם. פעם אחת אמר לי, אספר לך מה ששמעתי בקטנותי. פעם אחת נודמן זקנך הגאון ר' מרדכי מארדוש למקום אחד עם החוזה

מלובלין. ראה עוצם קדושתו ושליומות עבודתו. הרהר בעצמו. במה אבוא אני אל הקודש פנימה ואני זקן ואין בי כח. הרגיש החוזה ואמר לו, רב של פאריצק אור תורתו וורח בכל העולמות בזה ובבא. כיוצא בזה מובא בספר זכרון טוב. פעם אחת נסע זקננו אצל ר' מרדכי לנעשחיו ודיבר עמו בענייני חסידות. לסוף אמר לו ר' מרדכי מנעשחיו לר' מרדכי מארדוש, יתנהג מעלתו על פי דרכו בקודש עד הנה. מכאן אנו למדים כמה חביבה היתה תורתו על צדיקי הדור.

ונפטר זקננו זקן ושבע ימים בסוף שנת תקע"ז או בהתחלת שנת תקע"ח. ולקול השמועה שנלקח ארון אלקים בא הגאון ר' מרדכי יפה מבראד אב בית דין של ק"ק הארתוב ועשה לו הספד גדול. ואחריו הספידו הגאון בעל אפיפי יהודה, והדרשן המפואר הגאון ר' יצחק מיזליש מק"ק קרעמניץ. והדפיס ר' יצחק את הספדו בספר מיחד בשם לקושי שושנים בפאריצק בשנת שלום רב.

ב / דבר המלך

יודנו הגאון החסיד ר' אברהם מבראד, בנו של הרב הצדיק ר' יוסף ישראל, נכד הגאון ר' צבי מודקלא, ניז ונכד להמהרש"א ולמהר"ם מלובלין. נתגדל על התורה על ידי הרבנים הגדולים גאוני הזמן. אביו שהיה מן השרים הרמים מסר נפשו על חינוכו ולא חסך כל עמל מעצמו ובחר לו מלמדים טובים להדריכו בתורת ה'. וכשהגיע לפרקו לא נתן עיניו בממון וזבד אותו זבד טוב עם בתו של הגאון האמיתי המפורסם בכל מדינות פולין, קדוש יאמר לו, מורנו ורבינו ר' מרדכי מארדוש אב בית דין של הקהלה הקדושה פאריצק. נלשון הגאון החסיד בספרו דבר המלך. נטלו זקננו לביתו וגידל אותו כאב ממש, ופתח לפניו גנוי תורה ולימדו להעמיק בדברי חז"ל. גלל כן זכה להביט נפלאות מתורת ה' ולהנצל מן החילוקים ומן הפלפולים. מאהבת האמת ומישר לבב לא היה בוש מלומר איני מבין בדברים שעוברים עליהם ואין מתמיהים ובאמת הם קשים וסתומים, כמו שאפשר לראות בשער השני מספרו סוף פרק מא בפסוק ויחללו שמי בגוים. זקננו שנתנסה בשיכול בניס זכרים ר"ל ביקש להתנחם בבני בניו והיה מטפל בהם באהבת אב. וכן סילק עול הפרנסה מדודנו ר' אברהם, שהיתה נפשו של אותו חסיד משוטטת בעולמות שאין בהם אכילה ושתייה אלא תורה ויראת שמים. ואפילו היה נותן דעתו על עסקי פרנסה, כאותם שעוברים תורת השם ומסתובבים בשווקים וברחובות לבקש פרנסתם לא היה מעלה כלום, שראה כשהוא בוטל מדברי תורה אינו מצליח, נמצא זה וזה לא היה מתקיים בידו, שלא נברא אלא לעסוק בתורה.

סמוך על שולחן חמיו היה מוסיף דעת בש"ס ובפוסקים ראשונים ואחרונים, והעמיק חקר בספרי קבלה ורדה דבש מגויית האר"י ואכל מפרי עץ חיים. ועדיין היה רעב לדבר ה'. ראה שכל זמן שהוא יושב בביתו אינו מופנה מכל צד ללימוד התורה, אמר לעצמו, אין התורה מתקיימת אלא במי שמשים עצמו אכזרי על בניו ועל בני ביתו כעורב, אלך ואלמוד תורה במקום אחר. ואף על פי שבית חמיו היה מלא תורה חשקה נפשו לילך לשאר מקומות של תורה, להכיר את חכמי הדור וביתר לראות מה חידשו חכמים בכל הדורות ובכל הארצות. מטולטלים שביליה של תורה וכל הרוצה להכיר אותם צריך לטלטל עצמו אחריהם.

איני אוהב את ההשערות, אבל בכגון זה מותר לשער, שעוד כוונה אחת היתה לו לדודנו. הרי רוב הקהלות הגדולות שבאשכנז היו מתעשרות ברבנים מפולין ומגליצ'יא. בפראג ישב הגאון בעל נודע ביהודה, בפרנקפורט דמיין ישב הגאון בעל הפלאה, בפרנקפורט דאודר ישב הגאון בעל פרי מגדים, בקהלות אה"ו ישב ר' יחזקאל קצנלפויגן, וכן בשאר רוב הקהלות מלכו רבני פולין וגליצ'יא, ודימה דודנו הגאון שכסא כבוד מוכן לו מחוץ לגבולות מדינתו, אלא שהוא צריך לטרוח לשם.

אבל חפץ לבו ורצונו לא ניתן לו. או אפשר ויתר מעצמו על כסא הרבנות. אתה מוצא, בשער ט בפרק יב בחלק שני מספרו כשהוא מבאר מצות מינוי הדיינים הוא מקונן ואומר, אחי ורעי אוי לעינים שכך רואות, משוט בארץ באתי והתורה דורש אין לה, טובים היו חללי חרב אשר בדורות הראשונים אשר היו במדינת, עשירים שהיו משתמשים בתגא והיו קונים שם מהשררות להקרא רב מאיזו קהלה, והם היו חוטאים בנפשותם. אבל לא הכשילו את הרבים, שהיו ממנים על כסא הוראה על מקומם גדולי הדור צדיקים וחסידיים הישרים בלבותם. אמנם עתה בעווננו בקהלות המפוארות אין משגיחים לחפש איש אשר מלא ה' אותו בתורה בש"ס ובפוסקים ראשונים ואחרונים ושורת, כל הנוגע לאיסור והיתר ודברי חכמים, אלא הכל מפני הכבוד, אשר בעווננו עתה כל הבא ליטול ישול שם בגדולים. וכאשר איזה שפל ויש לו עזות מצח מהפך בצרורות בצרור החיים ועושה איקס מיקס דריקס בהלכה קונה שם לעצמו להיות לו שם בגדולים, ואינם יודעים אפילו רש"י מן התורה. כל אלה מושיבים על הוראה וכ"ש לדיינים, שאפילו לרועי צאן לא הגיעו.

נחזור לתחילת הענין. כששמעו קרוביו בדבר אמרו לו, וכי לא טוב לך לשבת במנוחה בארץ ולא לטלטל עצמך לארץ אחרת, שאי אתה יודע כמה עזר מוכן

לך שם. וזקננו הגאון ר' יוסף יוזפא בעל יד יוסף מחותנו של זקננו ר' מרדכי מארדוש, שהיו דבריו נשמעים בכל הארץ, שרוב חכמי המדינה היו מתלמידיו. השתדל לשובתו של דודנו עד שהציעו לו רבנות בעיר ראווי שנתעלתה באותו הדור לקהילה ועדיין לא היה שם רב, שהגאון ר' נפתלי הירץ חתן הרב הנגיד ר' ישראל איסרל שקראוהו ר' הירץ ר' איסרס שנתקבל לרב בק"ק ראווי אוח למושב לו את העיר זולקוב עיר מגורי חמיו, ונתעלה שם לראש בית דין. יש אומרים שלא קיבל דודנו את הרבנות בראווי ויש אומרים שקיבל, אלא שהוצרך לברוח מחמת עלייה. ברם טרחתם של צדיקים לעולם משתלמת. לא היו ימים מרובים עד שנתקבל שם לרב אב בית דין דודנו הגאון ר' נתן צבי הלוי, בנו של זקננו הגאון ר' יוסף יוזפא.

הניח דודנו הגאון את אשתו הצדקת ואת שמונה בניו שילדה לו והשליך על השם יהבו שהוא יכלכלם. וכן אמר, יש לנו אב זקן. וציפה לחסדי ה' שלסוף יחזיר אותי בשלום לביתי ויתן בידו להיטיב לכל אותם שהישיבו עמו, ובפרט לחמיו הגאון ולאותה הצדקת אשתו של דודנו ששכרה מרובה לעולם הבא ועליה ועל כיוצא בה אמרו הני נשי במאי זכיין וכו'.

הניח דודנו את ביתו והשיל עליה על אשתו צער גידול בנים והתחיל משוטט בעולם ועבר ארחות ימים וארצות רחוקות והכיר את רוב חכמי דורו. ומהם הוא מזכיר אחר כך בספרו. כך היה מטלטל עצמו מארץ לארץ והיה לומד תורה מתוך הצער ומתוך הדחק ומתוך השלטול. פעמים אנו מוצאים אותו סמוך לפראג ופעמים בברלין ופעמים ברוטרדם ובלונדון. אין אנו יודעים להיכן הלך תחילה. לפי המקובל אצלנו הלך תחילה למדינת פיהם ומשם לאשכנז ולהולנד. אבל יש פנים שהלך לאיטליא תחילה. על ידי אותם השלטולים נגולה כל הגולה לפני כיריעה. אנשים ונשים שאין אנו מכירים ממקום אחר, שמועות מחודדות ומימרות שהיו מהלכות בדורו נכתבו אחר כך בספרו הגדול שנדבר עליו להלן בפרוטרוש. מכל מקום עיקר ישיבתו בארץ איטליא היתה, שרוב ספרי רבותינו הראשונים נדפסו שם. ויש שם ספרים הרבה שאינם מצויים במדינות שלנו, והם מצויים לרוב בערי איטליא. מהם היה קונה בשביל רבני גליציא. ובכל עיר ועיר קיבלו פניו בכבוד. שעדיין היתה ארץ איטליא מלאה תורה ואוהבי תורה. בתחילה היה מתגורר בק"ק טרייסטי ואחר כך בק"ק וניציה ואחר כך תקע אהלו בק"ק ליוורנו, שהיתה מלאה יראים ושלימים אנשי חסד מופלגי תורה חריפים ובקיאים צדיקים וחסידים בעלי מדות טובות, לא היה באותו הדור דוגמתם בעולם. כיוצא בהם הפרנסים שהיו עוסקים

בצדכי הציבור באמונה: הם הם היו מקרבים את דודנו הגאון ומיטיבים עמו ומכבדים אותו ומחזיקים בירו לשבת על התורה ועל העבודה. שם באישליא נפתחו לפנינו גני תורה שגנוזים חכמים הראשונים בספרים, שבמדינות שלנו לא שמעו את שמעם או ששמעו את שמעם ולא ראו אותם בעיניהם. היה דודנו עושה לילות כימים לדעת מה שחידשו החכמים שהיו לפניו והעמיק הקר לירד לעומקה של תורה ולעומקן של מצוות, לאיכות כל מצוה ומקורה. וחידש חידושים נפלאים וחיבר ספר גדול לרומם כבוד התורה ולהאדירה, שדבר זה הוא בכלל מצות אהבת השם, כמו שפירש הרמב"ם ז"ל במנין המצוות, שציונו הבורא באהבתו שנחשב מצוותיו ואמריו ופעולותיו וכו'. ועשה דודנו הגאון את הספר בלשון קלה ונאה, כי אלקים נתן לו לשון למודים לספר חוקיו, מחמת שלא היתה כוונתו להתייחר, שאם להתייחר-היה מודפס ספר בדברי פלפול או מחדש דינים ומדפס שאלות ותשובות, כאותם המתייחרים שעוברים על בל תוסיף או מתירים איסורים ואומרים שהם השיגו מה שלא השיגו קדמונינו.

כמו שאמרנו עשה את ספרו בלשון קלה. וכן אמר עם הספר, אל לחוס על מעט נייר ובלבד שיאירו הדברים לעין הקורא, כל אחד כראוי לו. הקטן לפי קטנו והגדול לפי גדלו. לא כאותם שכותבים את דבריהם ואין מבין כוונתם, ואם להעלים השתיקה יפה מדיבור ומה להששות הבריות על חנם. אבל כל מי שמעמיק בספרו יותר רואה שאפילו הדברים גלויים לכל קורא הרי המשכילים יבינו שאחר כל הגילוי גילה טפח וכיסה טפחיים.

ושתי כוונות היו לו באותו החיבור שקרא לו דבר המלך. אחת, לעשות חשק למעיינים, להעמיק בדברים עד היכן מגיעים. ואחת, לכבוד הבורא יתברך ולכבוד תורתו הקדושה, להראות את יקר תפארתה, שכל הדבוק בו ובתורתו וטועם טעימות התורה טועם בעולם הזה מעין עולם הבא.

וזה מעשה הספר דבר המלך, ביאור רחב על תרי"ג מצוות התורה ווי מצוות דרבנן שהן כאחת תר"ך. וחילקן לעשרה חלקים, חלק לכל דיבור מעשרת הדברות, שיש בהם תר"ך אותיות כמנין כתר. ועשה עשרה שערים לכל דיבור ולכל המצוות התלויות בו עשה שער מיוחד. וחילק כל שער לפרכים, כל מצוה בשעמה ומקורה בתורה בגמרא ובפוסקים וביאר כל מצוה בתכלית הקיצור להלכה פסוקה ומונה כל המצוות לפי מנין הרמב"ם ז"ל, שהוא קורא לו אדונינו הקדוש, ומוסיף ומזכיר שאר כל הגאונים ודרך מנינם הם, באיזו מצוה הם חלוקים ובאיזו מצוה הם שוים. וכן ביאר כל מצוה בנגלה ובנסתר ומוסר השכל על אזהרתה ועל העובר חס

ושלום. ועד היכן מגיעים בתיקון אותן המצוות בעולמות העליונים וחס ושלום הפוגם בהן. ובכל דיבור ודיבור אתה מוצא כל המצוות הכלולות בו. והציג לפני כל דיבור תוכחת מוסר השייכת לאותו דיבור. וקישט כל שער בשיר עשוי ראשי תיבות של שמו ושל שם אביו וצ"ל. ושילב בשיר את הספירה של אותה המצוה שדברי הספר מיוסדים עליה. ובסוף חלק א' עשה שיר בראשי תיבות אלפא ביתא. וכל הספר מלא חידושים נפלאים על לשונות הרמב"ם ז"ל וביאורים רחבים על שיטות השי"ס בנגלה ובנסתר, ששניהם נתאחדו בו באותו גאון. והוא בנפשו התמימה מחיה את כולם. ואחדות זו לא נצטרפה מחלקים חלקים, אלא היא השופעת והיא הנותנת מעצמיותה לכל חלק וחלק חלקו. בקיאותו העצומה בתורה הכתובה והמסורה, בחקירה ובקבלה בדרדוק הלשון ובשאר החכמות המסתעפות מזהם היא מפליאה והולכת. מכל ענין וענין יש בו שלימות, אם להלכה ואם לקבלה, אם לאגדה ואם לחקירה. בכל מקצועות החכמה האיש בביתו. את הכל עשה יפה בעטו. ובסוף הספר הביא כללים עיקריים בחכמת הקבלה מיוסדים בתמנייא אפן אלפא ביתא. ומרוב ענוותנותו לא העלה דבר על הכתב אלא אם כן הציעו תחילה לפני חכמי דורו.

וכבר הפליגו בשבחו חכמי ורבני ליורנו בהסכמתם על הספר, והעידו עליו על המחבר שפעמים הרבה היה עושה הפסקה ששה ימים וששה לילות רצופים והיה עוסק תמיד בתורה לשמה. והדפיס את ספרו חלק ראשון בשנת תקס"ה. וסימנך תכבדך כי תהבקנה. וחלק שני הדפיס בשנת תקס"ה. וסימנך ואשתעשע במצותיך. כדי שלא יהא צריך לבטל הרבה מן התורה בהדפסת הספר מסרו לשני בתי דפוס והתנה עם המדפיסים שיסיימו הדפסת הספר בשנה אחת. אבל הם עכבוהו שלוש שנים ומחצה.

בכל צורה שהוא נגלה בספרו אם כלמדן ואם כמקובל אם כמוכיח ואם כחוקר ואם כמדקדק קרני הוד יוצאות ממנו ומאירות את הדברים. ואף על פי שהם שופעים והולכים לכאורה בלא תחומים אין דבר נדחק מפני חבירו. אף על פי שהוא מבקש לו סמוכין מן הספרים הרעיון תולץ מנפשו. והוא מתרומם ועולה על ידי סגנון לשונו למין נעימה. הגאון הזה כשהוא בא להציע דבר הוא פותח כל תדרי תורה ומראה מה שלפני ולפנים. ואינו מתכוין אלא לשלימות הנפש, להיות רצוי להשית על ידי תורתו שהוא לומד לשמה ודבק במצוותיה בכל פרט ופרט מפרטי ההלכה. דביקות, שמגעת ליד שמחה עליונה. בצדק שר עליו הדיין המצויין ר' שמואל כהן בנו של המקובל האלהי ר' משה הכהן שיר שבח ותהלה שנדפס בסוף הספר דבר המלך.

עוד יש להזכיר את משליו וכן את פתגמיו וכן את הגדרותיו, כגון על נביאי האמת ועל נביאי השקר (דף צח) וכגון הגדרותיו בעניינות של לשון. בקיאות עצומה בספרי הדורות עם שבע החכמות כפי שמצויות בספרי המחקר שלנו עם שכל אלהי עושים את הספר דבר המלך הימנו של תורה למלכו של עולם.

מלבד דברי ספרים מזכיר הוא בספרו דברים ששמע מפי גאוני דורה, וביניהם משלים מחוכמים של מגידים שהיו מפורסמים בזמנו ונשתכחו ברוב העתים. אף את ר' הירץ ויזל הוא מזכיר וקורא לו המדקדק האמיתי. אבל אינו מזכיר את הבעש"ט ותלמידיו. והרי הוא חי בדורם של תלמידי הבעש"ט הראשונים. נראה הדבר שעריסתו שעמדה בבראד וישיבתו רוב ימיו מחוץ לתחומי ההשפעה שלהם הן הן שגרמו לכך.

אבל החסידים היו מחבבים אותו. סיפר לי הרב המצויץ ר' שמעון אפרתי אב בית דין של ק"ק בנדר, מעשה פעם אחת ישבו כמה צדיקים וישב הרב הקדוש ר' בצלאל מבילקאמין עמם. נתגלגלו הדברים על רבי אברהם מבראד. עמד אותו צדיק על רגליו ואמר, בפמליא של מעלה עדיין משיחים בו.

מלבד ספרו הגדול דבר המלך חיבר ספר מאה אדנים שמזכירו בספרו דבר המלך דף קפג ובשאר כמה מקומות. ועוד כתב ספר אחד הידור מצוה על דרך פרד"ס. ולא זכינו לראותו בדפוס. אבל חכמים הגידו (עיין בספר תולדות גדולי ישראל באיטליא) שראו אותו בכתב ידו של המתבר החסיד. עוד ספר קטן הדפיס בחייו וזה שמו לקושי אמרים פירוש על פרקי שירה.

וכל השנים שהיה דר באיטליא היה אהוב על רבניה ועל חכמיה כשם שהיה אהוב על רבני שאר הארצות. בסוף ימיו תקע אהלו אהל של תורה בק"ק פירארה. והעידו עליו רבני העיר שהתמיד לעבוד את ה' ביראה פנימית ובאהבה רבה. והיה מתענה משבת לשבת והיה עושה צדקה בסתר לעניים מהוגנים. והעידו שבזכות תורתו וצדקתו ניצולה העיר פירארה כמה פעמים מגזירות קשות ורעות.

ונפטר דודנו הגאון החסיד ר' אברהם סמוך לחנוכה בשנה תקצ"ז בן שמונים ושמונה שנה. זכותו יגן עלינו אמן.

ג / בנו של אותו גאון

בן היה לדודנו. ר' צבי הירש שמו שהיו קוראים לו רב הירש גוט, פירוש ר' הירש הטוב, משום שעל כל דבר ודבר היה אומר, טוב. וכפי כך לבו, טוב מבחוץ וטוב מבפנים, טוב לאלקים וטוב לאנשים. וכשניתנו שמות לבתי אבות קראו השר הפוקד גוט על שום מזגו.

ר' צבי הירש הישר והטוב לא ראה טובה למן היום שיצא אביו מארצו. כל מה שעשה לא עלתה לו, ומה שהיה עולה בידו לא עשה, שאם בא מעשה לידו היה תוהה, כיצד היה אבא עושה? ומרוב התחיות לא עשה ולא כלום. ואף אשתו החסידה שנראתה תחילה כאשת היל נתרקנו ידיה ונתמלא ביתם מחסור.

פעמים הרבה נסע ר' הירש לאיטליא כדי להקביל פני אביו שלא זוה דמות דיוקנו ממנו. אין קץ לתלאות שהיו לו בדרך. כל מקום וצרותיו. ברם שוים היו לו כל תלאות הדרך בשביל שזכה לבסוף לראות את אביו. אך מה אנוש נדכה. לא הספיק להשביע נפשו מויו הדר אביו עד שבאה דמות דיוקנה של האשה וילדיה, שעניניהם כלות ומיחילות למשאת יד אביהם שיביא להם ממסעותיו להחיות ברעב נפשם. כדי שלא לצער את אביו לא הזכיר לפני ענייני פרנסה, ואחר שקיבל ברכתו חזר למקומו.

לאחר כמה שנים חזר ונסע לראות את אביו שהיה זקן בעל גבורות. כל אותם הימים שהיה ר' צבי בדרך היה מתפלל על עצמו, הלואי שאזכה לראות את אבא ולהתברך מברכתו. לאחר תלאות בלא שיעור הגיע לאיטליא וזכה וראה את אביו. וכבר היה אותו חסיד קרוב לעולם הבא יותר משהיה בעולם הזה, ואור גדול היה זורח על פניו, כאורם של צדיקים בשעה שהם מסתלקים מן העולם ורואים כל הטוב שמתוקן להם לעולם הבא ורואים שלא יגעו לתוהו ולא כילו כחם להבל. וכשראה הבן את אור פני אביו היה עומד מרעיד ולא הזכיר דבר וחצי דבר מן העניינים העוברים וכלים, אלא היה מתפלל בלבו הלואי שלא יפנה אביו ראשו ממני והלואי שאוסיף ואביש בו.

בשעת פרידתו נתן האב לבנו צידה לדרך ספר חידושי הרשב"א למסכת ביצה, כתוב בכתב ישן נושן ספרדי. טרח ויגע ר' צבי הירש והעתיק את הספר לכתב שבמדינתנו והגיהו על ידי גאוני המדינה והדפיסו בדפוס נאה.

אלה הדברים שאנו יודעים על קרובנו הרב ר' צבי הירש גוט, בנו של דודנו הגאון החסיד ר' אברהם מבראד, חתן הגאון האמיתי ר' מרדכי מארדוש נשמתם בגנו מרומים.

ד / יד יוסף

עתה אספר מקצת מעשי זקננו הגאון ר' יוסף יזופא חמיו של זקננו הרב הגדול ר' משה בנו של זקננו הגאון ר' מרדכי מארדוש זצ"ל.

זקננו הגאון העצום ר' יוסף יזופא ברבי שמואל הלוי היה חריף ועמקן. לא היה כמותו בדורו בכל הארץ. הוא היה יורד לעומקה של הלכה ויודע לברר וללבן כל דברי חז"ל כעמר נקי ולפרש כל סתום בלשון ברורה. לכך היו באים מקרוב ומרחוק לבקש תורה מפיו עד שתפס ישיבה גדולה. כמעט רוב חכמי דורו היו מתלמידיו.

שני ספרים הגיעו לידינו מחיבוריו של אותו גאון, ספר אחד חידושים בגפ"ת על שלושת הפרקים הראשונים שבמסכת בבא מציעא וספר אחד על יורה דעה חלק ראשון. ספרים אלו הם שיירי שיירים של חידושי הרבים על כל הש"ס כולו, שפגעה בהם יד הזמן ואבדו מן העולם או ששלטו בהם ידי זרים כשעזב את ביתו שבזאלקווי והלך לק"ק בראד.

בבראד חיבר חיבור גדול על מסכת יבמות וקרא לו שם מאמר יבמה. וכבר שיבחוהו חכמי בראד לאותו הספר. לא הניחו לשון של שבח שלא קלסוהו בו. ואף הוא אבד בידי בנו דודנו הגאון ר' נתן צבי הלוי שהיה אב בית דין של ק"ק שורטשין ואחר כך אב בית דין של ק"ק ראווי שהיתה פתאום לשריפת אש ונשרף בכלל העיר אותו הספר עם כתביו של אותו גאון.

מכאן ואילך פסק זקננו מלהעלות את חידושי על הנייר, שנדמה לו כאילו מעשי אינם רצויים חס ושלום. ברם זכורים תלמידי היקרים לטוב שבחמלתם עליו ועל תורתו כתבו את חידושי בספר ובתוכם חיבור שלם על מסכת נדה. ואף זה לא ידענו היכן הוא.

כל אותן השנים שהיה זקננו שרוי בק"ק בראד היו להם לאנשי זאלקווי געגועין עליו והיו מוכיחים אותם הימים שהיה רבם הגאון שוכן בתוכם ויושב בישיבה מעוטפת בשל"ת ותפילין ולומד שיעור עיון בתלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים עם בחורי חמד הבאים מרחוק ומקרוב לבקש תורה מפיו אחר שעשו להם שם בחריפות ובקיאות (עיין זכרון בספר לר' מאיר הלוי לטריס). וכשהיו טובי העיר מתכנסים להתיעץ על עסקי עירם היו מתייעצים על רבם הגאון להחזירו לעירם ולהחזיר העטרה לראשם. לטוף נתכנסו כל גדולי העיר רבנים ונגידים פרנסים ומנהיגים לעלייה הגדולה הסמוכה לחצר בית הכנסת והוסכם במעמד כולם בצידוף כמה בעלי בתים בעלי תורה לנסוע אצלו לק"ק בראד ולקחת אותו בדברים. בחרו

מביניהם שלושה אנשים גדולים שקיבלו עליהם את הדבר. נסעו אצלו ולקחו עמו דברים עד שנתרצה להם וחזר לזאלקווי בשביל חיבת עיר מולדתו. עשו לו ישיבה גדולה ושוב התחילו באים מכל המדינה לבקש תורה מפיו והוא לא מנע פרי שכלו מלחדד לב תלמידיו. ובראשם שני תלמידים יקרים, שניהם כאחד טובים, הרבנים המופלגים החריפים והבקיאים יראים ושלימים הרב ר"ש מלבוב ומוהר"א בנו של הרב של הובנב. הם הם חיזקו את ידיו להשאיר לו שארית מעט מן החידושים שחידש, שלא ישתכח שמו חס ושלום בעולם הזה ושיהיו שפתותיו דובבות לעולם הבא, כמו שאמר ר' יוחנן בפרק האשה רבה (יבמות צו א) כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר. אף הם אותם שני תלמידיו היקרים הכניסו עצמם בעול החיפוש וקבצו חידושי על שלושת הפרקים הראשונים שבמסכת בבא מציעא וכן חידושי בהלכה לתוספות בשיטות הש"ס המפורזים, לחבר אותם לחיבור. ועשה זקננו ציונים על דרך אלף בית מפתחות מפתחות. וכל מי שמביט בספר רואה שכולו אמת לאמיתה של תורה.

ומרוב שמחתו על חיבורו כתב זקננו הגאון זצ"ל שיר הודיה, ליצרי אשתחווה ואקוד, שעורני לסיים פרק המפקיד, כך לשוב יזכר ויפקוד, אותי בתורתו להיות שוקד, ובזכות העוקד והנעקד, נוכח לראות בביאת הרועה והנוקד.

והאר"ך ימים זקננו הגאון ר' יוסף יוזפא ונפטר בשיבה טובה בתוך קהל עדתו קהל זאלקווי ושם מנוחתו כבוד.

זהו נוסח מצבתו

יום א' כ"ב שבת תקפ"ז לפ"ק. אבדו כלי המלחמה, ונסתמו מעיינות החכמה, יוסף הוא המשביד לכל עם ה' מלחמה של תורה, ויצא שמו בכל הארץ, גדולי עולם ילדו על ברכיו, יוסף זקן ויושב בישיבה. צדיק ועניו מי כמוהו מורה, פה מפיק מרגליות יושב ודורש ומחבר בתורה, אליו ידרשון מאפסי ארץ. רוח אלהים, מאוד נורא, אדמו"ר הרב הגאון המובהק רבן של בני הגולה, מופת הדור נר ישראל עמוד הימיני פטיש החוק המפורסם מורנו הרב יוסף יוזפא זצ"ל. יצאה נשמתו מתוך עומק הלכה בקדושה ובטהרה. תנצבה.

אסמ"ך לזה סיפור שסיפר לי הרב המצויין ר' שמעון אפרתי שהיה אב בית דין של ק"ק בנדר ועתה הוא מרביץ תורה בירושלים, ששמע מפי הרב ר' יוסף קליגר מורה צדק מבובריק, תלמיד מובהק של הגאון ר' יוסף שאול נתן זון זצ"ל. פעם אחת ישב אותו גאון ולמד עם תלמידיו יורה דעה הלכות טריפות. כשהגיע לסימן לסעיף קטן א רצה להגיה שם דברי הט"ז שקשה להולמם. אמר לו תלמיד אחד,

ראיתי בספר יד יוסף להגאון ר' יוסף יוזפא מזאלקווי פירוש נכון בלא צורך להגיה. ולא רצה ר' יוסף שאול לעיין שם, שלא היה מעיין בספרי גאוני דורו ולא בספרי גאוני הדור שקדמו לו. והרי רוב הספרים שנדפסו בימיו יש עליהם הסכמה ממנו, ואפילו הגהות והערות משלו, אלא כשהיו מביאים לפניו ספר לשם הסכמה היה פותח במקום שפותח ומחדש מה שמחדש והמחבר מצרף לספרו את חידושי הגאון כדי להשיב את מקחו. חזר אותו תלמיד וביקש מרבו שיעיין שם. נטל את הספר והביט בו והיה קורא והולך. לבסוף עמד על רגליו ואמר, בבקשה מכם אני עושה אתכם בית דין ובפניכם אני מבקש מחילה מאותו גאון.

עוד סיפר לי הרב ר' שמעון אפרתי משמו של הרב ר' יוסף קליגור, שביקש ר' יוסף שאול לחבר ספר על בבא מציעא, כדוגמת הספר ים התלמוד על בבא קמא לדודו הגאון ר' העשיל אורין שטיין. לאחר אותו מעשה לא זו ר' יוסף שאול עד שקרא שאר כל חידושיו של ר' יוסף יוזפא. לאחר שסיים כל הספר יד יוסף על בבא מציעא אמר, חיבור נאה מזה על בבא מציעא אין בידי לעשות.

אלה קצות עניני סופרים וספרים שהעליתי על הכתב, ברכה לר' שלמה שוקן הי"ו. יאושר בארץ חלקו, בתן וכבוד אמן.